

نظام نامه كل مكاتب محلات و كوچه‌ها

جمشید کیان‌فر*

چکیده

در زمان مظفرالدین شاه قاجار، وزیر علوم و معارف آقای علاءالملک نظام‌نامه‌ای تدوین کرد که بر طبق آن وضعیت تدریس و تحصیل شاگردان و قوانین مربوط به مکاتب‌ها مشخص گردید. این نظام‌نامه شامل پنج فصل می‌باشد که عبارتند از:

۱. در قبول شاگردان ۲. در ترتیبات داخلی ۳. در تحصیل شاگردان ۴. تکالیف معلمین و متعلمین ۵. در اوضاع خارجی مکتب

کلیدواژه: نظام‌نامه، مکاتب، وظایف، شاگردان، وظایف معلمان، مکتب، مدرسه، مواد درسی، کتاب درسی.

پیشگفتار

میرزا تقی‌خان امیرکبیر در ایام صدارت (۱۲۶۴-۱۲۶۷ ق) نخستین مدرسه به سبک اروپائی را با رشته‌های توپخانه، مهندسی نظام، پزشکی و... در تهران با نام دارالفنون تأسیس کرد و برای این مهم معلمانی از خارج استخدام کرد. گرچه ورود

E-mail: Jamshidkianfar@gmail.com

*. مصحح متون تاریخی.

معلمان به تهران مصادف با عزل وی از صدارت بود، اما کاخ دانشی را که بنا نهاده بود با پیگیری و علاقمندی ناصرالدین شاه افتتاح و به فعالیت خود ادامه داد.

میرزا آقاخان نوری جانشین امیرکبیر چندان علاقه‌ای به دارالفنون از خود نشان نداد و حتی سعی در تعطیلی آن به عمل آورد که به جایی نرسید و یک دهه بعد زمانی که میرزا حسین خان سپهسالار منصب صدارت یافت گرچه در شیوه آموزش دارالفنون تغییری به وجود نیامد، اما او نیز به نوبه خود «مدرسه مشیری» را راه‌اندازی کرد و هم‌زمان «مدرسه نظام ناصری» نیز در تهران به فعالیت پرداخت که در حقیقت رشته نظامی دارالفنون بدین مدرسه جدید انتقال یافت که زیر نظر وزیر جنگ، کامران میرزا فعالیت می‌کرد. از افتتاح مدرسه نظام، دیگر تغییر و تحولی در نظام آموزش نوین ایران رخ نداد تا زمانی که رادمرد دیگری که به روش مدارس اروپائی آشنائی پیدا کرده بود و راه چاره و نجات ملت را در آموزش نوین اروپائی می‌دانست، نخست در ارمنستان «مدرسه رشديه» را راه‌اندازی کرد.

پس از آن در تبریز با همان عنوان «رشديه» مدرسه جدیدی به سبک تعالیم اروپائی تأسیس کرد و فعالیت این مدرسه طولی نکشید که با مخالفت قشربون تبریز مواجه شد، مؤسس این مدرسه یعنی میرزا حسن خان رشديه، پس از مخالفت و تعطیلی ناگزیر به فرار از تبریز به مشهد شد و پس از بازگشت بار دیگر مدرسه جدید را با همان عنوان «مدرسه رشديه» به راه انداخت، این بار نیز پس از شش ماه با مخالفت روبرو و بار دیگر مدرسه تعطیل شد.

میرزا حسن خان چندین بار مدرسه رشديه را افتتاح و هر بار پس از مدت کوتاهی با مخالفت به تعطیل می‌انجامید تا اینکه میرزا علی خان امین‌الدوله به عنوان پیشکار ولیعهد عازم تبریز شد. وی از مدرسه رشديه حمایت کرد و حتی ولیعهد را نیز تشویق به حمایت از مدرسه کرد. و تا زمانی که امین‌الدوله در تبریز بود مدرسه رشديه به فعالیت خود ادامه داد و پس از آمدن به تهران، رشديه را برای تأسیس مدرسه به سبک نوین به تهران دعوت کرد.

در تهران میرزا حسن رشديه نخستین مدرسه خود را با نام رشديه و حمایت مالی امین‌الدوله در اواسط سال ۱۳۱۵ افتتاح کرد و متعاقب فعالیت مدرسه رشديه، مدرسه دیگری به نام خیریه یا ایتمام توسط میرزا کریم خان سردار معظم فیروزکوهی ملقب به منتظم‌الدوله در محله حسن‌آباد شروع به فعالیت کرد؛ این مدرسه مختص افراد

بی‌بضاعت بود و هزینه آن را منتظم‌الدوله از جیب خود می‌پرداخت و افزون بر هزینه مدرسه حتی خورد و خوراک و لباس دانش‌آموزان را نیز تأمین می‌کرد.

در همین ایام تعدادی از فعالان آموزشی به منظور ترویج آموزش نوین در ایران انجمنی به نام انجمن معارف تشکیل دادند؛ رخدادی که نشانه جدایی بنیادی از اتکای گذشته به ابتکارات اصلاحی دولت بود.

طرفداران اصلاحات آموزشی، به ابتکار خودشان گام‌هایی در جهت تأسیس مدارس به سبک اروپائی در تهران، تبریز و سایر شهرهای عمده برداشتند و افزون بر دو مدرسه یاد شده در بالا در سال ۱۳۱۶ ه.ق ۱۶ مدرسه و سالهای بعد مدارس دیگری بشرح ذیل دایر گردید:

مدرسه علمیه به همت احتشام السلطنه، مدرسه اختتامیه به همت و مدیریت مفتاح‌الملک (جمادی‌الاول / ربیع‌الثانی)، مدرسه اسلام به همت آقا سید محمد طباطبائی، مدرسه مظفری به همت شیخ مهدی مظفری (جمادالثانی)، مکتب احسانی به همت مغرور میرزا موثق‌الدوله (ربیع‌الاول)، مدرسه دانش توسط محمدخان، مدرسه شرف به همت ناظم‌الاطباء، مدرسه اقدسیه به همت نظام‌الحکما، مدرسه کمال (ذیحجه)، مدرسه سادات به مدیریت دولت‌آبادی (ذیحجه)، مدرسه تربیت به همت دکتر عنایت‌الله خان، مدرسه شرف مظفری به همت منطق‌الملک، مدرسه ابتدائیه (ذیحجه) مدرسه قدسیه به همت سعیدالعلما (ذیحجه)، مدرسه خرد به همت عبدالرزاق بغاوری، مدرسه ادب توسط مترجم‌الدوله تفرشی در ذیحجه ۱۳۱۶ یا محرم ۱۳۱۷ ق و متعاقب آن در ۱۳۱۷ هم مدارس کمالیه به همت دولت‌آبادی و مرتضی‌خان کمالیه (جمادی‌الاول)، دبستان دانش به همت ارفع‌الدوله، لقمانیه توسط لقمان‌الملک (ذیحجه) و مدرسه‌ای برای بزرگسالان با نام اکابر.

و این مدارس در محلات مختلف تهران تأسیس و شروع به فعالیت کردند. همزمان با تهران در رشت، اصفهان، مشهد، به ویژه در تبریز، قزوین، مدارسسی چون تربیت، سعادت، دبستان نور، عدالت، وطن، امید، حقایق، ایمانیه، و در مجموع بالغ بر پنجاه مدرسه دایر گردید و حتی سردار اسعد بختیاری هم در قصبه دهکرد مدرسه ملی بنا نهاد و بعدها این نهضت تا زمان صدور فرمان تأسیس مجلس شورای ملی ادامه یافت و برخی با تغییر نام و برخی با ادغام در یکدیگر مدارس جدید را تشکیل دادند. مهم‌تر از همه استقبال خانواده‌های ایرانی از مدارس جدید بود تا آنجا که مدارس

جدیدالتأسیس جوابگوی پذیرش متقاضیان نبود، از این رو مکتب‌های محلات با تغییر در برنامه‌های خود و قبول برنامه درسی مدارس پذیرای درخواست کنندگان شدند و این امر چنان با استقبال مواجه شد که دولت استبداد در زمان صدارت عبدالمجید میرزا عین‌الدوله، نظام‌نامه‌ای را تدوین و جهت اجرا به مکاتب محلات سپرد که در آن نظام‌نامه حتی مواد درسی نیز بیان شده بود که در سال اول و دوم و سوم چه دروسی باید تدریس شود.

با تأسیس مدارس جدید نیاز به کتاب درسی محسوس شد، از این رو بانیان انجمن معارف و مدارس جدید اقدام به تألیف کتابهای درسی جدید برای مدارس شدند که از جمله کتابی بود تألیف میرزا یحیی دولت‌آبادی که نام آن را به پاس حمایت میرزا علی‌خان امین‌الدوله از تأسیس مدارس جدید کتاب علی نهادند. و کتابهای دیگر عبارت بودند از تعلیم الاطفال تألیف مفتاح‌الملک، معلم الاطفال، نخبة‌سپهری، جغرافیا، تاریخ مختصر ذکاء‌الملک، قواعد دوره مقدماتی در صرف و ... که برخی از کتابهای یاد شده در جرگه مواد درسی مکاتب بود و اساساً دانش‌آموختگان مکاتب محلات سه سال اول را در مکتب‌ها درس می‌خواندند و از سال سوم تا ششم را به یکی از مدارس جدید که عمدتاً به نام مدارس مظفری مشهور شده بودند، منتقل می‌شدند.

نظام‌نامه کل مکاتب محلات و کوجه‌ها «به رسم علی‌الحساب وضع تدریس و ترتیب مکتب‌ها و پرگرام دروس و آداب و رفتار آنها را در ضمن پنج فصل که هر فصل مشتمل بر دوازده فقره» است در زمان وزارت علاء‌الملک نگاشته شد.

اصل رساله حاضر که چاپ سریبی است، جزء مجموعه کتابخانه «انبار حوضخانه» کاخ گلستان بوده و در ۱۳۱۶ ش در زمان افتتاح کتابخانه ملی ایران از آن کتابخانه به کتابخانه ملی انتقال یافته است و در حال حاضر در مخزن کتابهای چاپی کتابخانه ملی موجود است.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الحمد والمِنَّه درین عصر فرخنده حصر از تأییدات ربّانی و توفیقات سبحانی و نیت مقدّس سلطان السلاطین قهرمان الماء والطين ظلّ الله تعالى فی الارضین المخصوص بعنایت ربّ العالمین السلطان العادل مظفرالدین شاه قاجار خلدالله ملكه و دولته نبیر اعظم علم و دانش از افق ایران طالع و لامع و نور جهان افروز معرفت و بینش درین خطه طیبه ساطع و لامع گردیده و همواره رأی جهان آرای ملوکانه به تأسیس اساس علم و معرفت و نشر و ترویج صنایع و حرفت و بسط قواعد سیاست و معدلت مصروف است ایدالله بنصره. و در اجرای مقاصد سنیّه خسروانه دستور بی نظیر معظم و وزیر روشن ضمیر مفخم شخص اوّل کامل و عقل ثانی مکمل حضرت مستطاب اشرف امجد ارفع امنع اقدس والا سلطان عبدالمجید میرزا عین الدوله اتابک اعظم مدّ ظله العالی همم عالیّه خود را لیلًا و نهارًا با جدّ وافی و سعی کافی مصروف و مبذول فرموده:

فلیس نظیره للملک حام و لیس شیبیه للذین واق

بر طبق نیت مقدّس ملوکانه، جناب مستطاب اجل اکرم افخم عالی آقای علاء الملک وزیر علوم و معارف دامت شوکته و اجلاله مساعی نبیله و اهتمامات جمیله در تأسیس و توسعه دوایر علمیه و تکمیل نواقص ایام سابقه مصروف داشته‌اند تا اهالی و متوطنین این خطّه طیبه را از حسیض جهل و نادانی به اوج سعادت و معرفت برسانند لله الحمد ادارات مدارس و مکاتب را رونقی تازه و روحی بی اندازه بخشیده و از طرق منحرفه بصراط مستقیم هدایت و در تحت نظام نامه و پروگرام صحیحی در آورده‌اند؛ این اوقات در صدد اصلاح مکاتب جزء همّت مصروف نموده‌اند که به ترتیب جدید وضع تعلیم و تعلم آنها را اصلاح نمایند، درین نظام نامه برسم علی الحساب وضع تدریس و ترتیب مکاتبها و پروگرام دروس و آداب و رفتار آنها در ضمن پنج فصل که هر فصلی مشتمل به دوازده فقره است نگاشته می شود.

فصل اول: در قبول شاگردان

فقره ۱. شاگردانی که در این مکاتب قبول می شوند باید از شش سال کمتر و از دوازده سال بیشتر نداشته باشند و شاگردانی که بیشتر از دوازده سال دارند گذشته از اینکه این

مکاتب از برای آنها کافی نیست مناسب هم ندارند در یک اطاق با شاگردان خردسال^۱ محشور باشند.

۲. هر مکتبی به اندازه وسعت مکان خود و پیشرفت تدریس و تعلم باید شاگرد قبول کند.

۳. غیر از ایام تعطیل همه روزه از یک ساعت و نیم از آفتاب گذشته تا یکساعت به غروب مانده شاگردان برای تحصیل حاضر خواهند شد.

۴. در موقع تحصیل هر یک از شاگردان میزی یا رحلی خواهند داشت که کتاب خود را در روی آن بگذارند زیرا که خم شدن و حرکت زیاد اسباب بروز بعضی امراض خواهد شد.

۵. معلمین باید غدغن کنند که شاگردان همیشه خودشان و لباس شان پاک و تمیز باشد و همه روزه سوای وضو، دست و صورت خود را شست و شوی بدهند.

۶. اطفالی که دارای امراض مسریه باشند از قبیل زرد زخم و کچلی و غیره باید حتی الامکان قبول نشوند و هرگاه در مکتب مبتلا شدند باید رفته معالجه نموده و پس از رفع مرض معاودت نمایند.

۷. حتی الامکان طفل را از مکتبی به مکتب دیگر نباید ببرند و اگر به واسطه اتفاقات خارجی یا برای نقل مکان مجبور به مکتب دیگر باشند باید از مکتب اول رضایت نامه داشته باشند و الا مکتب دیگری حق ندارد به هیچ وجه او را قبول کند.

۸. معلمین باید مراقب باشند که شاگردان بدون جهت تغییر مکتب ندهند و در صورت لزوم اعانت با آنها خواهد شد.

۹. اطفال در وقت ورود به مکتب باید هر یک پنج قران یا کمتر نسبت به قوه خود برای اثاثیه^۲ و قیمت فرش و غیره بدهند که هر یک محتاج به آوردن فرش جداگانه نباشند.

۱۰. اولیاً اطفال پس از اینکه اطفال خود را به مکتب فرستادند به هیچ وجه حق ندارند که کتب تحصیلی آنها را معین نمایند زیرا که تعیین کتب از روی دستورالعمل به عهده خود معلم است.

۱۱. اولیاً اطفال باید در مواقع لازمه از اطفال خود امتحان بکنند و از تحصیلات آنها مطلع شوند.

۱. متن: خوردهسال.

۲. متن: اساسیه.

۱۲. شاگردانی که بخواهند خلاف این نظام‌نامه و پروگرامی که در آن تعیین شده است تحصیل نمایند باید در این مکاتب پذیرفته شوند.

فصل دوم: در ترتیبات داخلی

۱. سیاست شاگردان از قبیل تقدیم یا تأخیر بر اقران یا ایستادن سرپا به وقت معین یا تعظیم و تکریم به اقران و اضافه شدن مشقه‌ها خواهد بود حتی الامکان چوب‌زدن غدغن است و در صورت لزوم یعنی پس از سه مرتبه تقصیر به ترتیبی که معین خواهند نمود کف دست یا پا با شلاق کوچکی با کمال احتیاط که به عناصر طفل خسارت وارد نکند. بالاخره معلمین نباید با غضب و تغییر شخصی سیاست کنند زیرا که این سیاست عملی برای تعدیل اخلاق اطفال است نه من‌باب عداوت.

۲. شاگردان همیشه یک ساعت بعد از ناهار از درس معافند چه در پیری معده تحصیل بی‌فایده بلکه مضر است. پس از آن بالا جماع نماز خواهند خواند.

۳. در مدت روز پس از یک ساعت و نیم تحصیل باید اطفال را به حال خود واگذار نمود که بقدر نیم ساعت درین بین تنفس کنند زیرا که تحصیل بدون تنفس و تعطیل مضر است و اسباب ضعف دماغ و سایر امراض دیگر می‌شود.

۴. باید با اطفال خیلی بطور مهربانی و اخلاق خوش رفتار کرد و حتی الامکان اطفال را به تحصیل باید ترغیب و تشویق نمود و هرچه ممکن است بطور ملایمت آنها را تنبیه نمود.

۵. در هوای گرم که میزان‌الحراره دو ساعت قبل از ظهر به بیست و پنج درجه صعود کند باید اطفال را مرخص کرد و در زمستان هم هوای مکتب اقلماً باید هشت درجه فوق صفر باشد.

۶. باید معلم و معاون او قبل از آمدن شاگردها به مکتب حاضر شده و بعد از رفتن آنها از مکتب خارج شوند.

۷. فرش مکتب باید تمیز باشد و اگر ممکن باشد سکوی بلندی در اطراف اطاق درس ساخته برای اینکه هر طفلی مجبور به آوردن یک تخته فرش جداگانه نباشد و اگر فرش ممکن نشد اقلماً حصیر یکپارچه باشد.

۸. در زمستان باید یک بخاری یا زیادتر در اطاق سوخته شود برای اینکه اطفال هر یک، یک منقل جداگانه نداشته باشند، گذشته از کثافت، بوی زغال یا بوی هیزم ضررهای حسی دارند.

۹. برای آب مشروبی اطفال یک تغار بزرگی در یک نقطه مکتب قرار داده شود و شیر کوچکی پائین تغار نصب شود که اطفال ظروف را در وسط تغار نزنند؛ و سر ظرف آب را با تخته و غیره ببوشانند که کثافت و گرد و خاک داخل آب نشود.
۱۰. اطاق درس یا مکتب باید حتی الامکان سفید و تمیز باشد و از دوالی سه پنجره برای جریان هوا داشته باشد که هوای کثیف در یک جا جمع نشود و بطوری باشد که در هنگام بستن درب مکتب روشن باشد.
۱۱. درس را بطوری هر کدام آرام خواهند خواند که اسباب پرتی حواس دیگران نشود.
۱۲. معلمین، مکتب را در جائی قرار خواهند داد که مجاور دکاکین پر صدا از قبیل آهنگری و نجاری و امثال آنها نباشد.

فصل سوم: در تحصیل شاگردان

۱. شاگردهای هر مکتبی به سه طبقه منقسم می‌شوند و سه نفر از خودشان که علماً و اخلاقاً بر سایرین ترجیح دارند بر مابقی خلیفه خواهند بود.
۲. سه نفر خلیفه مراقب‌اند که دفتر حاضر و غایب و نمره تحصیل شاگردان را هر روزه مرتب نوشته و به امضای معلم برسانند و این دفاتر همیشه در مکتب ضبط و موجود خواهد بود و گذشته از این دفتر، دفتر دیگری ترتیب داده شود که اسامی شاگردان و محله مسکونی و اسامی اولیاء اطفال و مبلغ شهریه و تاریخ دخول و خروج آنها در آن دفتر ثبت کرده شود.
۳. مدت تحصیل شاگردان درین مکاتب سه سال است و درین سه سال سه درجه از دروس مدارس ملیه مظفریه را طی خواهند کرد.
۴. سال اول: شش ماه اول شناختن حروف و نوشتن ترکیب، شش ماه دویم عبارت خوانی از کتاب معلم الاطفال و مقدمه کتاب علی و غیره قرائت کلام الله سوره مختصر از جزو آخر کلام الله، حساب شماره از یک تا ده، چهار عمل از یک تا ده.
۵. سال دویم: قرائت بقیه جزو آخر کلام الله بقدری که پیشرفت دارد از سوره دیگر مثل (یس) - (الرحمن) - و غیره.
- فارسی باب هشتم گلستان با توجه مختصری به معنی دیکته از کتب اطاق اول، حساب چهار عمل اصلی از ده تا صد در صحاح و کسور، جغرافیا اصطلاحات

جغرافیای اجمالی ایران، قواعد دوره مقدماتی در صرف، مشق خط رونویسی از کتاب اخلاقی خوش‌خط، آداب نماز
 ۶. سال سوم: قرائت کلام‌الله با رعایت قواعد تجوید شش جزو که مکرر خوانده شود.

فارسی تتمه قواعد دوره اول گلستان و بوستان، دیکنه از نخبه‌سپهری و غیره، حساب کل اعمال در دوره از صد تا هزار در صحاح و کسور متعارفه و کسور اعشاری، جغرافیا دوره دویم عمومی ایران، تاریخ مختصر ذکاءالملک قبل از هجرت، سی درس [کتاب] علی، سیاق نوشتن و خواندن ارقام، شرعیات آداب روزه، مشق و کتابت. معلم باید به نحوی که برایش پیشرفت دارد دروس مفصله را به ایام هفته تقسیم نماید.

۷. برای تزکیه ذهن و فصاحت تقریر در هر ماهی بعضی نطق‌های فارسی آسان مبنی بر نصایح اطفال که بقدر فهم آنها باشد به موجب دستورالعمل مخصوص وزارت جلیله علوم و معارف حفظ خواهند کرد که با کمال فصاحت و بلاغت بتوانند در حضور جمعی بلند و غرّا بخوانند.

۸. کتابهای افسانه نظماً و نثراً و کتابهای غیراخلاقی بدون اجازه وزارت جلیله تدریس و دخولش در مکاتب غدغن اکید است.

۹. پس از امتحان سال سیم شاگردان منتخبه این مکاتب که علماً و اخلاقاً از سایرین بیشتر ترقی نموده‌اند و روزنامه اخلاق و اعمال و تحصیلشان درین مدت بهتر بوده است در مدارس ملیه مظفریه پذیرفته خواهند شد و مبلغی از شهریه معینه مدرسه به آنها تخفیف داده خواهد شد.

۱۰. مطالبی را که به طفل مبتدی می‌آموزند باید به زبان مملکتی باشد نه به زبان خارجه والسنة متروکه.

۱۱. معلم باید اطفال را هم‌قوه کرده و در یک مکتب زیاده از سه طبقه نداشته باشد و در هر شش ماه یک مرتبه باید امتحان بدهد و در وقت امتحان باید بعضی از اولیاء اطفال و مدیر محترم مدارس که آن مکتب‌خانه نزدیک آنها است حضور داشته باشند.

۱۲. باید سالی یک عده از شاگردان هر مکتب تحصیلات خود را در آن مکتب تکمیل نموده و از آنجا خارج شوند و هر معلمی که در سر سال یک عده از شاگردان را امتحان داده و فارغ‌التحصیل آن مکتب نماید مورد توجه و مرحمت مخصوص وزارت جلیله علوم و معارف خواهد شد.

فصل چهارم: تکالیف معلمین و متعلمین

۱. شاگردان فقط برای تحصیل حاضر می‌شوند. خدمات معلم و خرید و فروش بازار و غیره از طرف معلم بکلی ممنوع است.
۲. فحش و الفاظ رکیک چه از طرف معلم و چه از طرف خود شاگردان نسبت بهم یا اولیاء اطفال در مکتب به کلی ممنوع است، اطفال باید با ادب و احترام و شرافت تربیت شوند و به هیچ‌گونه از طفولیت آموخته به فحش نشوند زیرا که چون در کوچکی گوششان عادی به شنیدن الفاظ رکیک بوده در بزرگی در وجود آنها اثری نخواهد کرد.
۳. هر معلمی نزدیک مکتب خودش جائی برای ادرار شاگردان مهیا خواهد کرد که دقت در ملاحظات لازمه هم کرده باشد و ترتیبی خواهد داد که شاگردان مجبور به طهارت باشند.
۴. در موقع خروج و دخول به منازل، شاگردان در معابر باید ابداً مرتکب بازیها و شرارت نشوند و بدون اجازه اولیای خود به خانه احدی نروند و در معابر مکث نکنند و در کوچه بدون بازی و مباشرت به حرکات جلف راه بروند.
۵. هر معلمی که در مکتب خود خلاف نظام‌نامه رفتار کند پس از سه ماه که مفتشین ثابت کردند مکتبش به کلی بسته و دیگر حق افتتاح ندارد، برخلاف در صورت رضایت وزارت جلیله پاداش معینه در حقش مرحمت خواهد شد.
۶. هر یک از معلمین که از ترتیب و وضع تدریس این پروگرام اطلاع نداشته باشند یا محتاج به دستورالعملی باشند در همان روزهای مقرر حاضر شده و رفع اشکالات نمایند.
۷. معلمین در وقت دریافت شهریه اطفال باید قبض رسیدی بدهند.
۸. معلم باید متقی و پرهیزگار باشد و متهم به سوء نباشد.
۹. دادن جایزه و بعضی اشیاء جزئی و نمره و بلیط برای ترغیب و تشویق اطفال بسیار خوب است.
۱۰. حتی الامکان شاگردان نباید در روز درس از مکتب غایب شوند که اسباب عقب ماندن خود و زحمت سایر شاگردان و معلم خواهد شد؛ و هرگاه بواسطه عذر موجهی غایب شوند و مدت غیبت آنها طول بکشد، در وقت ورود معلم باید خیلی مواظبت داشته باشد که آن شاگرد را به سایرین برساند یا اینکه اگر ممکن نیست در طبقه دیگر او را بگذارد.

۱۱. اطفال حق ندارند در منزل معلم یا همراه او خارج از مکتب حشر و نشر کنند.
۱۲. معلم باید برای شب اطفال تکلیف معین کند که مشغول باشند و روز بعد آن تکلیف را بخواهد.

فصل پنجم: در اوضاع خارجی مکتب

۱. در هر ماه مأمور وزارت جلیله علوم و معارف به این مکاتب سرکشی خواهد کرد و به دفتر مکتب رسیدگی نموده علامت مخصوص خواهد گذاشت و راپورت مطالب را به عرض وزارت جلیله خواهد رسانید تا به تکلیف خود عمل فرمایند.
۲. تمام مکاتب دارای علامت مخصوص خواهند بود که در هر نقطه و مکانی که باشند شناخته شوند و مردم بدانند که در کدام کوچه مکتب است و آن علامت در صفحه کوچکی در بالای مکتب خانه نصب خواهد شد.
۳. یک عده مکاتب در هر محله که باشند به مدرسه که در آن محله دائر است سپرده خواهند شد که در تحت نظارت و حمایت آن مدرسه بوده و بعضی ترتیبات لازمه را از آن مدارس بگیرند.
۴. ترتیب علامت مکاتب و تعیین آنها به عهده مأمور وزارت جلیله علوم و معارف است که برای این خدمت منتخب شده است.
۵. اولیای اطفال باید از تحصیلات اطفال و ترقی آنها مستحضر باشند که اگر قصور و نواقصی در کار آنها دیده شود اصلاح شود و اگر شکایتی دارند فی الفور در مجلسی که از برای این کار از طرف وزارت جلیله علوم و معارف تعیین شده است اطلاع بدهند.
۶. معلمین مکاتب ماهی دو مرتبه در مدرسه مبارکه دارالفنون در مجلسی که مخصوص این کار تشکیل می شود برای تعیین تکالیف خود حاضر شده و به آنها دستورالعمل لازمه داده می شود و آنها هم هرگاه مطالبی داشته باشند اظهار و رفع اشکالات خواهند نمود.
۷. مکان تدریس باید از زمین مرتفع باشد و از حمامها و کورهها و قبرستانها و نقاط کثیفه دور باشد.
۸. تمام اطفال دارای تذکره مخصوصی خواهند بود که اسم خود و پدر و محله و مکتب و تاریخ دخول در مکتب در آن تذکره تعیین شده باشد و اطفال باید این تذکره را همیشه اوقات در نزد خود داشته باشند.
۹. در هر مکتب شخص معلم یک نفر معاون یا از شاگردان یا از خارج از برای خود

قرار خواهد داد که در وقت غیبت قایم مقام او باشد.
۱۰. شاگردان در وقت مرخصی و خروج از مکتب باید عقب یکدیگر صف و ردیف شده و بطور نظام حرکت کنند و یک نفر از خود آنها مواظب سلوک و رفتار سایرین خواهد بود.

۱۱. هر یک از این مکاتب توسعه پیدا کنند که قابل مدرسه بودن باشد تبدیل به مدرسه با اسم خواهند شد.

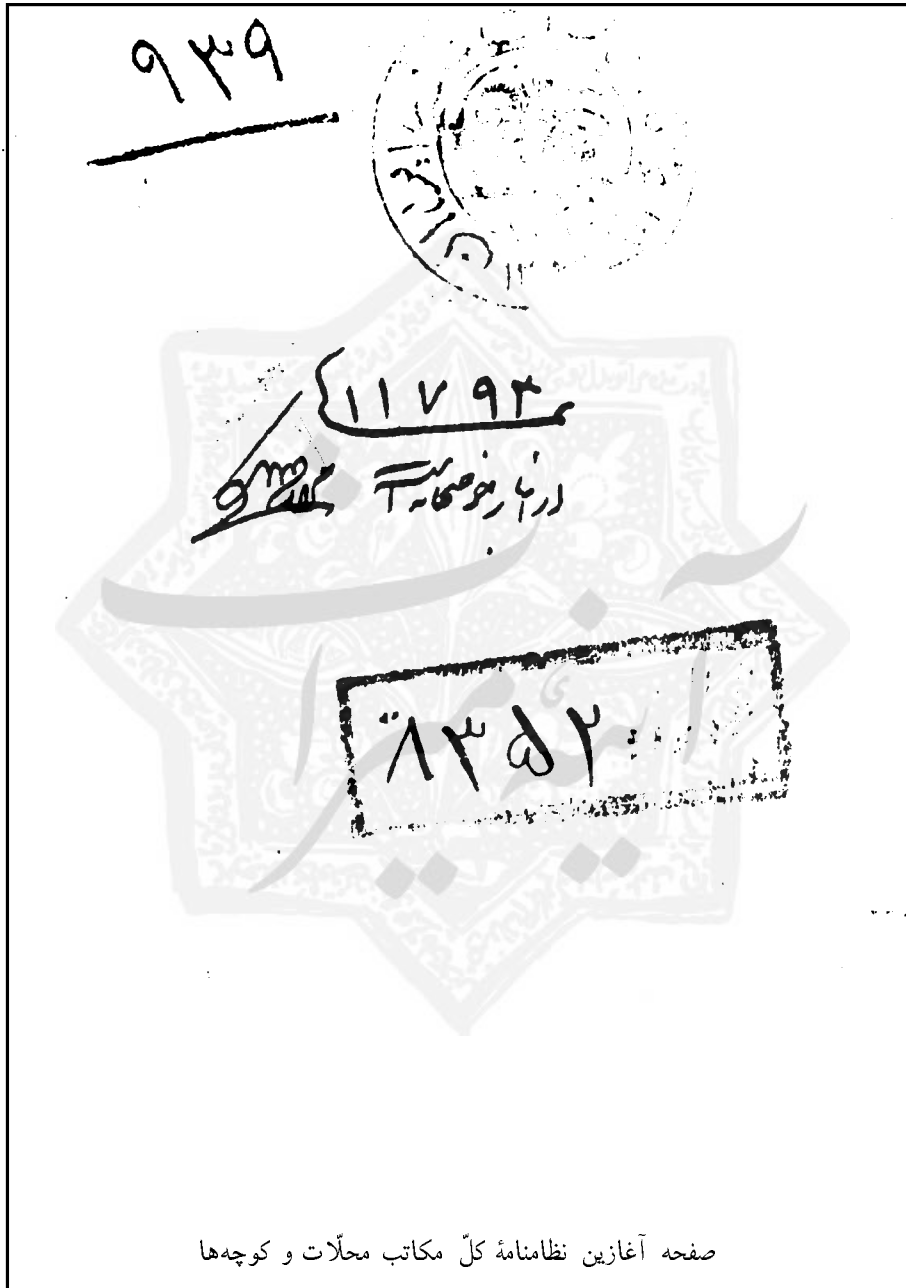
۱۲. هرگاه مقتضی بشود به مرور ایام فصول دیگری بر این نظام نامه افزوده خواهد شد.

جناب جلالت مآب مترجم الملک زید مجده، این نظام نامه که در باب مکاتب کوچه ها و محلات نوشته شده صحیح است بدهید چاپ کنند و به همه مکتب دارها بدهید معمول بدارند و مراقب اجرای آن باشید.

محمود الطباطبائی

۳ ربیع الاول ۱۳۲۴

در مطبعه شرقی بطبع رسید.

صفحه اول نظامنامه کلّ مکاتب محلات و کوچها

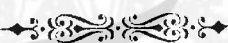
آینیرا

دوره جدید سال پنجم، شماره اول و دوم، بهار و تابستان ۱۳۸۶ (پیاپی ۳۶، ۳۷) ۴۴

بطور نظام حرکت کنند و بکنفر از خود آنها مواظب
سلوک و رفتار سایرین خواهد بود

۱۱ - هر يك از این مکاتب توسعه پیدا کنند که
قابل مدرسه بودن باشد تبدیل بمدرسه باسم
خواهند شد

۱۲ - هرگاه مقتضی بشود برورایم فصول دیگری
بر این نظام نامه افزوده خواهد شد

جناب جلال‌آب مترجم الملک زید مجد ه این
انظام نامه که در باب مکاتب کوچها و محلات نوشته
شده صحیح است بد هید چاپ کنند و بهمه
مکتب دارها بد هید ممول بدارند و مراقب
اجرای آن باشند ۳ ربیع الاول ۱۳۲۴
محمود الصبا طبائی

(در مطبعه شرق بطبع رسبد)